

Calç i rajoles. La poesia escènica de Joan Brossa

2008-10-17 19:20:40

Amb *Calç i rajoles*, de [Joan Brossa](#), ens trobem davant d'una obra que, *a priori*, sembla complexa. Aquest és el problema que al nostre país s'ha trobat sempre l'autor; ha restat en una mena d'esfera d'allò que és conegut i alhora però, totalment desconegut.

Jo mateix reconec que, tot i tenir un ampli coneixement de la seva *poesia visual*, no ha estat fins ara quan començo a endinsar-me dins aquesta parcel·la pròpia de Joan Brossa. De fet, m'ha estat de gran ajuda l'[estudi introductori a Calç i rajoles](#) realitzat per [Glòria Bordons](#) l'any 1999. Aquí llavors, donarem a conèixer aquesta obra i la complementarem amb les opinions de Bordons i, algunes notes i impressions recollides de la lectura del text.

Amb Joan Brossa no parlem de teatre sinó de *poesia escènica* i això ho certifiquem tot citant l'estudiosa Glòria Bordons (1999:2) quan afirma:

Com Brossa confessà més d'una vegada, la seva arrencada teatral nasqué per la voluntat de portar la problemàtica poètica a l'escena, «buscar la setena cara del dau al poema. Les primeres coses de teatre es basaven en el fet de posar uns poemes en escena i afegir-hi unes possibilitats plàstiques que llegits no tenen». Per tant, es tractava bàsicament d'introduir l'acció als poemes. Aquesta idea, Brossa sempre la tingué en compte de manera que considerà la poesia com un acte en què el lector havia de participar. Ja des de ben aviat i paral·lelament al teatre les acotacions prengueren carta de naturalesa en els seus poemes o proses.

Tot sigui dit: ens trobem llavors davant d'un text que crida a la performància dels actors. Senzillament els fa actuar. Els farà interpretar dintre d'un comèdia en tres actes, on de fet, no acaba de succeir res de profund. Més enllà de tot el que es pugui dir, el que interessa a l'autor en aquesta obra és el joc interpretatiu, el llenguatge i, alhora mostrar uns personatges que interpreten escenes que oscil·len entre allò que prové del realisme més pur, amb combinació amb notes de llenguatge poètic i espurnejat amb l'afloriment de la consciència teatral que adopten els mateixos personatges. Brossa situa els seus actors davant l'escenari. Agafa l'estètica del [teatre a la italiana](#); és a dir, els actors es situen cara a cara amb els espectadors i interpreten els seus personatges davant d'un espai escènic delimitat. De fet el mateix Brossa de *Calç i Rajoles* fa tenir consciència d'aquesta posada en escena tot fent dir als seus personatges:

Pagès: I què has vingut a fer aquí dalt de l'escenari?

Xicot 1: Que no hi sou vós també?

::: A l'ombra de l'atzavara /// mariano arranz i muñoz :::

Calç i rajoles. La poesia escènica de Joan Brossa

Pagès: (*l'amenaça amb la mà*): Mira, ximplet! (*El Xicot s'aparta.*)

Vella: Ep! Que fugues del rengle. (*fa tornar el Xicot al seu lloc d'abans.*) Ara estàs bé.

Xicot 1: Si vós ho dieu...

Aquesta crida a la teatralitat es barrejarà de forma constant, tal i com acabem de destacar, amb altres dos pilars: allò quotidià i allò poètic. Tot plegat configurarà una obra on de fet no hi passa res de res. És un pur exercici teatral.

És una comèdia en el seu format clàssic de tres actes. Emperò, el que trobem a *Calç i Rajoles* són tres actes que en certa mesura no tenen connexió entre ells. Al meu parer, la connexió es trobaria en el fet de trobar-nos davant les escenes costumistes de tres moments diferents a la vida d'un poble dels voltants de Barcelona, ciutat a la que es fa referència com una propera llunyania:

Una altra: Ja fa més de sis setmanes que esperem cobrar les apuntacions.

Muller: Què vols dir, mala llengua? Estigues al cas! A Barcelona encara no pagaven.

La vida en aquest poble és plena de personatges que es creuen i conversen. Això és el que veurà l'espectador, seccionat en tres parts. És com si Brossa ens oferís tres fotografies captades a l'atzar de la vida quotidiana d'una comunitat.

En el primer acte uns Xicots fan enlairar una bomba (una mena de globus per mitjà de combustió). Ací trobem les peripècies per no perdre-la i les esbrincades que es duen d'un altre personatge que representa la tradició: el Pagès. Aquest serà complementat per la Pagesa, que representa la innovació. Per la seva banda aquests últims encarnaran una discussió davant la necessitat o no, de comprar un camió. Al mateix temps també veurem un altre personatge que, igual que el Pagès i la Pagesa, tindrà la seva presència en el segon acte: és la Vella, que al meu parer, encarna el pas del temps i l'evocació constant. Una de les característiques del primer acte, tal i com a ha destacat Bordons (1999: 10) és el seu caràcter cíclic:

L'estructura del primer acte és, doncs, circular. Comença i acaba amb els tres xicots enlairant la bomba. Què ha passat, mentres? Absolutament res, fora que la bomba s'havia perdut i finalment l'han trobada. Els vailets són, de fet, els únics que fan alguna cosa. Els grans gairebé només xerren, sense tenir un tema principal. El personatge que monopolitza més el protagonisme és la vella, la qual se sent sola i passa l'estona planyent-se i xafardejant. De tots els temes que es toquen, destacaria el del pas del temps.

L'acció teatral, com veiem no té un sentit direccional; és a dir, no va enlloc, com la vida mateixa, malgrat que això no resti de sentit performatiu als personatges, que es troben engabiats en el seu món quotidià. El segon acte, trasllada l'acció teatral a l'interior d'una barberia. Trobem nous personatges: com és el Marit i la seva Muller, també la seva Filla i l'Hereu que serà el pretendent de la Filla. Tot i així, el que veiem en aquesta escena, que es pinta com a costumista, és una evocació directa del món clàssic. Brossa fa aquí una classe magistral sobre el món clàssic i els seus déus. Trobem com a l'acte segon el llenguatge simbòlic irromp de forma més directa en el text teatral:

Marit: Però què plouia?

::: A l'ombra de l'atzavara /// mariano arranz i Muñoz :::

Calç i rajoles. La poesia escènica de Joan Brossa

Muller: I força, que va ploure. No ho vas veure des de la barberia?

Marit: Si bé és molt difícil d'entrar en el caos, encara és més difícil de sortir-ne.

Muller: Apa, no et posis a parlar de coses innocents, Olimpi.

Marit: Innocents, dius? Això trobes innocent?

Muller: No oblidis que jo vaig ser educada amb una tia materna.

Marit: ¿I què té a veure això amb les ganes de proganda dels fundadors de religions?

La conversa de temes clàssic és barreja amb les qüestions del dia a dia, amb les necessitats i les pors. Trobem per una altra banda el festeig de dos joves: la Filla i l'Hereu, que també conformen un binomi entre allò rural i allò pseudourbà. Tanmateix, els personatges del Marit i la Muller encarnen un contrast, només en observar els noms: Ell es diu Olimpi, un nom manllevat del món clàssic i ella és diu Llúcia, un nom molt popular als Països Catalans i que prové de la religió cristiana. Joan Brossa també aprofita l'acte teatral per dir la seva, en el cas de *Calç i Rajoles*, hi trobem la crítica a la religió cristiana:

Marit: Més d'una estàtua d'Orfeu han utilitzat els cristians fent veure que era d'un Crist dels seus. No tenen vergonya.

[...]

Marit: No sé; la història també pot ser emblema d'aquests artistes que s'agafen les coses per la punta dels cabells i converteixen en ídols les obres que fan. Per què no? Eh?

[...]

Muller: Poc sabem qui són els dipositaris de la saviesa, avui dia.

[...]

Muller: Els capellans no crec pas que ho siguin.

[...]

Muller: Diuen el que no creuen i creuen el que no diuen.

[...]

Muller: I fan el que no deuen ni creuen.

[...]

Muller: Mutilen i destrossen la veritat; vet-t'ho aquí.

[...]

Muller: Zeus és l'únic que correspon a aquesta necessitat. En català en diem "Déu". Ell sol és el pare dels déus i dels homes. Un déu com el que pugui haver tingut la religió més perfecta.

El tercer acte acaba amb la proposta de fer bitllet (una rifa d'un número), per Cap d'Any. Una tradició molt popular i que entronca directament amb la necessitat de fer girar la sort entre tothom. Una rifa que surtirà cara als amos de la barberia, doncs hi ha un daltabaix important. La idea de fer bitllet ha resultat bona. El número sortejat ha sortit guanyador. Els amos de la barberia són els encarregats de fer el repartiment entre el poble. El tercer acte doncs, recull aquest moment. És una escena molt dinàmica d'alta tensió escènica donat que tothom vol cobrar la seva part de rifa i alhora hi ha una total desconfiança sobre com es farà la partició dels diners. En aquest tercer acte trobem dues coses que cal destacar: la desaparició de personatges com la Vella i la parella de Pagesos i, per una altra banda, la intervenció de l'Enterramorts i el Mestre en aquesta escena del repartiment dels diners. Fet i fet, un Enterramorts i un Mestre no deixen d'esdevenir personatges obligats dins la vida d'una comunitat. Aquest dos personatges intentaran ajudar a Olimpi, el Marit, a enfrontar-se amb la tasca de repartir els diners. D'aquesta manera hi haurà un enfrontament entre l'interior de la Barberia i l'exterior, on hi ha la

::: A l'ombra de l'atzavara /// mariano arranz i muñoz :::

Calç i rajoles. La poesia escènica de Joan Brossa

gent amb ganes de cobrar els guanys. El daltabaix s'origina en crear-se un desordre general en la tanda. L'Enterramorts, que serà un dels primers en cobar, abandona la família d'Olimpi a la seva sort. Al mateix temps que anuncia que deixarà el seu ofici d'enterrar els altres. La tensió creix i, davant el comportament general, el mestre també decideix abandonar la parella de el Marit i la Muller i la seva Filla, que queden davant la turba. Això aboca directament a les paraules finals dels personatges que se senten totalment impotents amb la situació creada:

Un Home: Lladre, més que lladre!

Un Altre: Matem-lo!

Un Altre: Sí, matem-lo!

Marit: Ganduls! A fora! No heu tingut avis?

Muller: *(tot ajudant al Marit junt amb la Filla):* A fora tothom d'una mala vegada!

Marit: Garses! Infeliços que són! *(Aconsegueix de tancar la porta.)*

Un Home *(de fora estant):* Tirarem la porta a terra!

Tots: Lladres! Estafadors! Lladres!

Marit: els han coberts de calç i rajoles, els falta voluntat.

Filla: S'ho han endut tot?

Marit: Fins i tot la nostra part.

Muller: Mal profit els faci!

(Se senten crits amenaçadors.)

Filla: Pare!

Marit *(assegura la porta del carrer):* Quines pedres que els sotmeten! ¿Només hi ha camps així per a fer la llaura? Pobres, més que pobres d'esperit! No saben treure l'ungla del calendari. El ram de la sang se'm gira... Que el foc ompli amb tota mena d'ocells el desordre de la llengua! No en feu cas. No hem de creure en la sort. Confiem en nosaltres mateixos bo i esforçant-nos.

Muller: Justa! Ara m'agrades!

(Se senten crits de «farsants!, estafadors!».)

Filla: Mare! *(S'abracen totes dues.)*

Marit: Són la neu, i el sol els fondrà. ¿De què serveix amenaçar el sol amb aquestes fletxes? *(Triomfant.)*
Visca el sol!

TELÓ

En aquest final precipitat trobem com Brossa ens dóna sentit a la globalitat de tota l'obra. De fet apareix el títol de l'obra en boca del Marit:

Marit: els han coberts de calç i rajoles, els falta voluntat.

Tal i com destaca Bordons (1999: 14):

És a dir, la majoria de la gent, davant els diners, no sap el que es fa, canvia de caràcter, no té voluntat. En definitiva no és consistent, no té fonaments. Simplement és recobriment, hipocresia: calç i rajoles. Per això Olímpi els titlla de pobres d'esperit i els desprecia per confiar en la sort i no en ells mateixos. Es creuen poderosos, però en realitat l'univers està per sobre seu i, mentre el sol romandrà, ells acabaran per desaparèixer.

Al meu parer això no deixa de ser una relectura de les *vanitas*; és a dir al·legories d'allò que és passatger i sense importància i que, massa sovint, ocupa la vida dels éssers humans.

La gràcia d'aquest últim acte també rau en l'homenatge que Joan Brossa fa de l'obra *Les garses* (1905) d'Ignasi Iglésias. Aquesta última és una obra que, avui en dia, ha quedat totalment oculta dins de les lectures que un espectador-lector habitual pugui fer-ne. Per això, suposo que l'edició de *Calç i rajoles* (Barcelona: Ed. 62, col. *El Cangur*, 279, 1999), amb la qual jo he treballat, inclou un annex amb les escenes de *Les garses* que Joan Brossa rescata per a la seu homenatge teatral. De fet, el número premiat a la rifa és el mateix que a l'obra d'Iglésias. Els personatges encaixen, en molts sentits als de Joan Brossa, a *Les garses* també hi ha un Enterramorts, que serà la figura de Dragó i també un Mestre, que serà representat per la figura del Senyor Maties. Així, aquest homenatge a Iglésias és un entrocament plenament avantguardista dins la tradició teatral catalana. Brossa mostra sense fer-ne exhibició. Al mateix temps, rescata una peça que quan escriu *Calç i rajoles* (1963), l'obra d'Iglésias ja fa gairebé seixanta anys que fou escrita i es separa en cent anys de la nostra contemporaneïtat. I cal destacar que les obres d'Iglésias no han tingut la mateixa fortuna crítica que va tenir un Àngel Guimerà; pensem que la distància que ens separa de [Terra baixa](#), estrenada el 1897, és superior a la de *Les garses* (1905). Avui en dia, la separació del públic actual amb *Les garses* (1905), és molt gran. En canvi no ho és amb el coneixement de la figura i l'obra de Joan Brossa. Aquí rau també l'encant de l'autor, que amb la seves propostes d'avantguarda ens aboca a noves experiències i al coneixement del nostre patrimoni teatral.

Crec finalment, que la vindicació de l'obra teatral de Joan Brossa parteix de la posada en escena per part de productors i directors amb cara d'innovar i alhora donar a conèixer els nostres autors. Sovint allò sorprenent és també dins de casa nostra, per ventura tancat dins un calaix. Joan Brossa amaga moltes sorpreses. La seva capacitat per construir món poètic i crear símbols no ens ha d'allunyar de la seva possibilitat d'ésser entès. Queda molt encara per tal trobar un estudi raonat sobre la *poesia escènica* de Joan Brossa, una de les cares més ocultes del dau de set cares que és Joan Brossa.